

דברים

בס"ד

1. גראשית
ואלה שמות
ויקרא
ויזכר ... במדבר

(א, א) אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן

תוכחה
א ל ה

במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרת ודי זהב.

4. 'ודברת בם'
ולפני מתן תורה?

3. כהנים? כולם?

1. על אלו דברים דבר משה? ומה ההבדל בין ספר דברים לבין ארבעה הספרים הקודמים?
2. מה פרוש המלה 'אלה'?
3. 'אל כל ישראל? כלם? כולל הכהנים?
4. מה דבר משה רבינו?

דברים

1. על אלו דברים דבר משה? ומה ההבדל בין ספר דברים לבין ארבעה הספרים הקודמים?

כתב רש"י: "לפי שהן דברי תוכחות, ומנה כן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן, לפיכך סתם את הדברים, והזכירם ברמז מפני כבודן של ישראל".

השפתי חכמים מביא את דברי הרא"ם שהקשה על פרוש רש"י "ויש לתמה אם פרוש 'אלה הדברים' הוא דברי תוכחות, היאך כתב אחר זה 'ככל אשר צנה ה'?' והא התוכחות לא היה אלא מפי עצמו". ומתרגך הרא"ם: "ושמא יש לומר שהיו ברשות הקב"ה, אף על פי שהיו מפי עצמו, ועל נתינת רשות נאמר 'ככל אשר צנה ה''. אי נמי צנהו להוכיח [אלא שלא פרש לו הזמן שיוכיחם], ומה שהוכיחן סמוך למיתתו זה עשה מפי עצמו ...

אולם השפתי חכמים עצמו כתב תרוץ אחר: "ולי נראה ככל אשר צנה ה' לא קאי על התוכחות, אלא על המצות בכלל נאמר, דהינו משנה תורה ושני דברים נעשו, שהוכיח אותן מפי עצמו, וגם באר להם התורה והמצות".

כתב הרמב"ן: "אמר אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל. על המצות אשר יזכיר בכל הספר מתחלת עשרת הדברות בפרשת ואתחנן, כמו שאמר 'הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר' (דברים א, ה), כי על התורה ידבר. ויחסר מפסוק 'ה' אלקינו דבר אלינו' (דברים א, ו) מלת אמירה, וכמוהו 'כי נשני אלקים את כל עמלי ... כי הפרני אלקים' (בראשית מא, נא-נב)". בהמשך דבריו מסכם הרמב"ן וכותב: "והנה הזכיר בכאן שני דברים: אמר שדבר משה אל בני ישראל ככל אשר צנה ה' אותו אליהם, וזה רמז אל המצות שיאמר להם בספר הזה שלא נזכרו עד הנה בתורה. ואמר שהם ככל אשר צנה אותו השם לא הוסיף ולא גרע על מה שנצטווה, והזכיר זה בעבור שלא אמר בהם 'וידבר ה' אל משה, ולכן כלל אותם עתה שהם כלם ככל אשר נצטווה מפי הקדוש ברוך הוא. ואמר עוד כי 'הואיל משה באר את התורה, וזה רמז במצות שנאמרו כבר שחזר אותם לבאר אותם ולחדש בהם דברים".

במדרש רבה כתוב: "מהו 'הדברים'? מי מקיים דברי תורה שלמעלן? תוכחות שלמטן.

רבי יהושע אומר: מי מאשש דברי התורה שלמעלן? תוכחות שלמטן.

אמר רבי יודן בשם רבי יהושע בן לוי: חביבות תוכחות שהן שקולות כדברי תורה.

אמר רבי לוי בן רבי חייא: מנין שהתוכחות שקולות כנגד דברי תורה? אלא פתיב בדברות: 'אלה הדברים' (שמות יט, ו) וכתוב בתוכחות 'אלה הדברים', מה הדבורה הזו אינה מפה אלא בסוף, כך דברי תורה אינן מכין אלא בסוף".

המדרש מביא מספר פרושים בהם נמשלה התורה לדבורה: "מה הדבורה הזו פיון שהיא נותנת עקיצה מיד מתה, כך משה פיון שהוכיח את ישראל מיד הסתלק". "אמר רבי שמואל בר נחמן: אמר הקדוש ברוך הוא: כדבורים היו בני מתנהגים בעולם על ידי צדיקים ועל ידי נביאים". "מה הדבורה הזו דבשה מתוק ועקצה מר, כך הן דברי תורה, כל מי שעובר עליהן נוטל איפופסין ... כל מי שמקיים אותה זוכה לחיים". "מה הדבורה הזו דבשה לבעלה ועקצה לאחרים, כך הן דברי תורה סם חיים לישראל, וסם המות לאמות העולם".

עוד מפרש המדרש רבה מה הם ה'דברים': אמר להם: 'דברים' אני מבקש, שנאמר: 'קחו עמכם דברים ושובו אל ה'' ואני מוחל על כל עוונותיכם, ואין 'דברים' אלא דברי תורה, שנאמר: 'אלה הדברים אשר דבר משה'."

כתב רש"י, שדברי התוכחה באו ברמז מפני כבודם של בני ישראל. ומעשה היה באדם שהיה לו פרדס בו גדלו פרות. בעל הפרדס החזיק בלב שמירה במקום על מנת לשמור על פרדסו, באחד הימים ראה האיש מחלון ביתו את חברו נכנס לפרדס תוך שהוא מתחיל לגנב פרות. בלב השמירה התנפל על הגנב וקרע את בגדיו, בטרם נמלט ההוא בעור שניו ... אמר בעל הפרדס: אם אשאל את חברי: מדוע גנבת? אבישנו, ואם לא אמר לו דבר הרי שהוא ינסה שוב את מזלו. מה עשה? הלך לחברו ואמר לו: כמה מפחיד הפלב שקרע לך את בגדיך. הבין חברו שבעל הפרדס ראה אותו בקלקלתו. הנמשל: לו היה משה רבנו עליו השלום מדבר עם בני ישראל גלויות, היה מבישם. אך לו היה מתעלם מהם היו כלל ישראל יכולים להכשל שוב. מה עשה? דבר אתם ברמז על המקומות שבני ישראל הכעיסו את ה', כדי להזכיר להם את מעשיהם, על מנת שלא יחזרו על אותם מעשים.

ה'דברים' אלה הם דברי תוכחה ומצות, ומה איפה ההבדל בין ספר דברים לשאר הספרים? מתוך דברי חז"ל עולה שיש הבדל בין חמש דברים לבין ארבעת החמשים הקודמים. שכן בעוד שבשאר חומשי התורה, נאמרו הקללות בלשון רבים, הרי שבספר דברים הם נאמרו בלשון יחיד. לשון רבים הוא מפי ה', ולשון יחיד פרוש הוא מפי משה עצמו.

ואף שגם ספר דברים הוא דברי נבואה ונכתב על פי ה', מכל מקום בשאר הספרים כשנכתבו נבואות משה שהתקבלו מה' - היו אלה נבואות שנאמרו ישירות מפי משה רבנו. וכפי שאמרו חכמינו בתאגם את גדלת משה רבנו אבי הנביאים לעומת שאר הנביאים "שכינה מדברת מתוך גרונו". אך בספר דברים הנבואות הגיעו למשה כמו שאר הנביאים - משה היה מתנבא ולמחרת היה מעביר את הנבואה.

האזנים לתורה מבאר, שארבעת הספרים הקודמים מחברים אחד לשני: כל ספר מתחיל באות "ו" המחברת את הספר לספר הקדם: ו'אלה שמות, ו'יקרא, ו'ידבר. אך ספר דברים עומד בפני עצמו, אף שהוא חלק מהתורה. כמו שנאמר בסופו (דברים לא, כד) 'וידי ככלות

משה לכתב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמים, כל החמשה חמשים הם בסופו של דבר יחידה אחת.

ספר דברים מלא בלו בתוכחות ומשה רבנו עליו השלום חוזר על המצות שנאמרו בספרים הקודמים. ובכל זאת, בא הכתוב ללמדנו שכל מלה ומלה בספר דברים היא על פי ה' - 'ככל אשר צוה ה' אתו אלהם'.

2. מה פרוש המלה 'אלה'?

כתב האור החיים הקדוש: "אלה" - מעט הקדם. פרוש: לפי שאמר 'אשר דבר משה' שהם דברי עצמו, שכל הספר תוכחות הם מוסר ממשה לעובר פי ה', ואמרו ז"ל (מגילה לא): 'קללות שבמשנה תורה משה מפי עצמו אמרן, ואפלו מה שחזר ופרש מאמרי ה' הקודמין לא נצטוה עשות בן אלא מעצמו חזר הדברים. וחס הכתוב לומר כי: בדרך שאמר משה מפי עצמו דברים כאלה, כמו כן במאמרים הקודמין אמר משה מפי עצמו איזה דבר? לזה אמר 'אלה הדברים'. פרוש: אלה לבד הם הדברים אשר דבר משה דברי עצמו, אבל כל הקדם בד' חמשים לא אמר אפלו אות אחת מעצמו אלא הדברים שיצאו מפי המצוה בצורתן, בלא שום שנוי, אפלו אות אחת יתרה או חסרה. עוד ירצה להגיד הכתוב, שכל מ' שנה שהיה משה רועה ישראל במדבר לא דבר להם קשות זולת אלה הדברים הוא שדבר קשות ... לכל ישראל לא דבר קשות זולת אלה".

כתב הרמב"ן: "וטרם שיתחיל בבאור התורה התחיל להזכירם ולהזכיר להם עונותיהם, כמה ימרוהו במדבר וכמה התנהג עמהם הקדוש ברוך הוא במדת הרחמים, וזה להודיע חסדיו עמהם. ועוד שינוכחו בדבריו שלא יחזרו לקלוקלם פן יספו בכל חטאתם. ולחזק לבם, בהודיעו אותם כי במדת רחמים יתנהג עמהם לעולם. שלא יאמר אדם, לא נוכל לרשת את הארץ כי אין אדם אשר לא יחטא ומיד תהיה מדת הדין מתוחה בנגדנו ונאבד. לכן הודיעם משה רבינו כי הקדוש ברוך הוא רחמן מלא רחמים, כי הסליחה והמחילה ממנו יתברך סיוע ועזר לבני אדם בעבודתו, וכענין שאמר הכתוב (תהלים קל, ד) 'כי עמך הסליחה למען תורא'".

רָמַז נוסף מְצִינֵנוּ בְּתוֹכָהּ שֶׁהוֹכִיחַ מֹשֶׁה 'אֵל כָּל יִשְׂרָאֵל' רָמַז זֶה נִמְצָא בַּמִּלָּה 'אֱלֹהִים' וְכֵן טְמוּנָה הַתּוֹכָחָה עַל שְׁנֵאת הָאֲחִים שֶׁנֶּרְמָה לְחַרְבֵּן הַבַּיִת הַשֵּׁנִי, עֲבָרָה שֶׁכָּלְנוּ נִכְשָׁלִים בָּהּ וְעָלֶיהָ בָּא מֹשֶׁה לְדַבֵּר. 'אֵל כָּל יִשְׂרָאֵל' - עַל אֵל ה' - עַל אֲבָק לְשׁוֹן הָרֶעַ.

כְּתַב הָאוֹר הַחַיִּים הַקְּדוֹשׁ: "וְרָמַז עוֹד בְּאוֹמְרוֹ 'אֵל כָּל יִשְׂרָאֵל'. פְּרוּשׁ: לֹא לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ נִמְצָאִים נִגְלִים שֵׁם בְּדוֹר הַהוּא לְבַד הָיוּ הַדְּבָרִים, אֲלָא לְכָל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שֵׁם הָיוּ וְאֲשֶׁר עֲתִידִין לְהִיּוֹת. כִּי תוֹרָה שֵׁם מֹשֶׁה בְּדַבְּרָיו עֲלִיוֹנִים אֵלָיו וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל לְקִים כָּל דְּבַר הַכְּתוּב בְּדַבְּרִים אֱלֹהִים, הָרִי שְׁאִין דְּבָרִים בְּעוֹלָם בְּמִדְרָגָה שְׁוֶה לְדַבְּרִים אֵלָיו, וְהוּא מְאָמֵר 'אֱלֹהִים הַדְּבָרִים', פְּרוּשׁ וְאִין דּוּמָה לָהֶם".

פְּרוּשׁ נוסף אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּמִדְרָשׁ: "מִפְּנֵי מָה הוֹכִיחֵן בְּלִשׁוֹן 'אֱלֹהִים' אָמַר לָהֶם: אִם עוֹבְרִים אַתֶּם עַל שְׁלֹשִׁים וְשֵׁשׁ כְּרִיתוֹת שֶׁבַתּוֹרָה, מִנֵּן 'אֱלֹהִים' [בְּגִימְטְרִיא 36], עֲתִיד נִבְיָא לְעַמּוּד וְלִקּוֹנֵן עֲלֵיכֶם בְּמִנֵּן 'אֱלֹהִים'. וְאִיזָה? זֶה יִרְמֶיָה שֶׁקּוֹנֵן עַל יִשְׂרָאֵל 'אֵיכָה יִשָּׁבֵה בְּדָד' (אֵיכָה א. א.) שֶׁכֵּן אֶת מוֹצֵא מִנֵּן 'אֱלֹהִים' וּמִנֵּן 'אֵיכָה' שׁוֹיֵן [שְׁנִיָּה 36], וּמָה הוּא 'בְּדָד'? שֶׁכְּפָרוּ בְּעֶשְׂרֵת הַדְּבָרִים מִנֵּן 'בְּדָד' [גִּימְטְרִיא 10], לְכַף הוֹכִיחֵן בְּלִשׁוֹן 'אֱלֹהִים'".

3. 'אֵל כָּל יִשְׂרָאֵל'? כָּלֵם? כּוֹלֵל הַכְּהֻנִּים?

כְּתַב רַש"י: "אֵלָיו הוֹכִיחַ מִקְצָתָן, הָיוּ אֵלָיו שֶׁבִשְׁוֹק אוֹמְרִים: אַתֶּם הֵייתֶם שׁוֹמְעִים מִבֵּן עַמְרָם וְלֹא הִשִּׁיבוֹתֶם דְּבַר מִכֶּף וְכַף. אֵלָיו הֵיינוּ שֵׁם, הֵיינוּ מְשִׁיבִים אוֹתוֹ. לְכַף כְּנֶסֶם כָּלֵם, וְאָמַר לָהֶם: הָרִי כָלְכֶם כָּאֵן, כָּל מִי שֵׁיֵשׁ לוֹ תְּשׁוּבָה יִשִּׁיב".

כְּתַב הַכְּלִי יָקָר: "לֹא מְצִינֵנוּ בְּכָל הַמִּקְרָא שֶׁמֹּשֶׁה יְדַבֵּר אֵל כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאֶחָד, וְכִי אֶפְשָׁר שְׁיֻכַּל לְדַבֵּר עִם שְׁשִׁים רְבּוּא אִישׁ פַּעַם אֶחָד? וְלֹא מְצִינֵנוּ לְשׁוֹן זֶה בְּכָל הַמִּקְרָא, כִּי אִם כָּאֵן וּבְפִרְשֵׁת הַקֶּהֱל ... הִנֵּה קְרוּב לְשִׁמְעַ, שֶׁבְּכָל מְקוֹם שֶׁמְזַכֵּיר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הוּא מְדַבֵּר בְּכָלל הַהֲמוֹן עִם, כִּי כָלֵם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה, אֲבָל בְּמְקוֹם שֶׁמְזַכֵּיר יִשְׂרָאֵל, הוּא מְדַבֵּר עִם הַגְּדוֹלִים שֶׁבִישְׂרָאֵל, אֲשֶׁר כָּל אֶחָד בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל סָבָא יִכְנָה וְדוּמָה לוֹ. וְלִפִּי שְׁגָדוּלֵי יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהֶם מְטַל לְהוֹכִיחַ אֶת הָעָם, וְאִם לֹא יוֹכִיחוּם אֲזַי אֲשַׁמַּת הָעָם תְּלוּיָה בָהֶם, עַל כֵּן זָרָם מֹשֶׁה עַל זֶה, יַעַן שְׁאִין לָהֶם מְקוֹם לְפִטוֹר מִן הָעֲנָשׁ בְּאֶמְרָם שֶׁגְּלוּי לָנוּ שְׁאִין הַתּוֹכָחָה מוֹעֵלָת, כִּי לֹא תוֹעִיל הַתּוֹכָחָה לְעַם קָשָׁה עֲרָף, לְפִי שְׁאִם לְפָנָיו יִתְבַּרֵךְ גְּלוּי, לְפָנֵיהֶם מִי גְלוּי".

ספר דברים נקרא כידוע ספר משנה תורה. בו חוזר משה רבנו עליו השלום על כל המצוות שהיו בארבעת הספרים הקודמים, חוץ ממצוות הפהנים. ומדוע? באשר הקהיל משה את העם כדי לדבר אליהם, להוכיחם, ולחזור על המצוות, הנה זה מעמד חשוב בו חזרו באזניהם על מה שהיה במעמד הר סיני. שכן הדור הנכנס לארץ ישראל לא היה אותו הדור שעמד בהר סיני, שהרי תמו ומתו כל הדור ההוא. אולם שבט לוי, שלא חטא בעגל ולא היה בין מתי מדבר, עוד שמעו וידעו ממעמד הר סיני. על כן לא היה צורך לחזור על הלכותיהם, הלכות הפהנים.

4. מה דבר משה רבינו?

במדרש בארו את הכתוב 'אשר דבר משה', ללמדנו שהקב"ה רפא את משה מהיותו כבד פה וכבד לשון. דבר זה מתבאר לפי מה שהסבר לעיל: בכל שאר החמשים, ולארה השנים, כל דברי הנבואה שיצאו מפיו של משה, יצאו מאת ה' "שכינה מדברת מתוך גרונו" עד שהגיע משה לקראת מותו. אחד הטעמים לכך הוא על מנת שלא יאמרו הדורות הבאים, שבני הדור העולה ממצרים היו משפעים על ידי כשרונו של משה רבינו בדבור. ברם בספר דברים, לפני מות משה, כאן הוא דבר בנבואה מעצמו, כאן רפאו ה', מהיותו כבד פה וכבד לשון.

מתוך שכתוב 'אלה הדברים אשר דבר משה', נתן ללמד שעל ידי דבורי חלין עוברים על מצוות עשה 'ודברת בם'. כתב האור החיים הקדוש: "שאמרו בגמרא (יומא ט): אמר רבא 'ודברת בם' ולא בדברים בטלים, מפאן שאסור לדבר זולת בדברי תורה ויראה, והודיע הכתוב כי משה רבנו עליו השלום - אלה הם הדברים אשר דבר כל ימיו מעצמו, לבד הדברים אשר צוה מה' לדברם. הא למדת שקיים 'ודברת בם'. ודבריו אלה, כל רואה יעיד כי כלן דברי תורה וחקמה ומוסר".

וראוי להביא את דבריו של הרבי רבי אלימלך מליזנסק זיע"א ב"נעם אלימלך" שפרש כי דברי חלין אינם דברים כלל. וזה לשונו: "והנה דברים בטלים אינם נקראים בשם דבור כלל כי אם דברים הנוגעים לדבר ה' ותורתו המה יקראו בשם דברים" (נועם אלימלך פרשת כי

תצא)!